

S m a a s t y k k e r.

2.

Hemming Gads Tale mod de Danske.

Af Egil Petersen.

Diskussionen om Talens Ægthed, d. v. s. dens Afstamning fra Hemming Gad, er taget op paany, efter at Annerstedt har udgivet den i *Scriptores Rer. Suec.* ¹⁾. Almindeligvis betragtes den som et Falsum af Johannes Magnus, og selv dens Forsvarere, som senest Schück ²⁾, indskrænke sig nu til at paa-staa, at Johannes Magnus ikke blot har oversat Talen paa Latin, men tillige „omskrevet og læmpet den til sit Brug“ ³⁾.

For ikke at blive staaende ved et saa ubestemt Resultat skal der i det Følgende gøres Forsøg paa at bevise Uægtheden af større og mindre Dele af Talen, idet det undersøges, hvilke Kilder der ere benyttede til dens Udarbejdelse, en Fremgangsmaade, der falder naturlig ved et Arbejde, der i den Grad har Karakter af en lærd Afhandling. De Partier, som ere byggede paa Kilder fra Tiden efter 1510 — det Aar, Talen tænkes holdt — eller i hvert Fald efter 1520 — Hemming Gads Dødsaar —, ere uægte.

¹⁾ III. 1. S. 43—67.

²⁾ (Svensk) historisk tidskrift 1891. S. 315. Våra äldsta historiska Folkvisor. Appendix.

³⁾ Jfr. Schück: Svensk Literaturhistoria. I. Bind. 1890. S. 141, med Rettelser.

Det er Stykker af Saxo's Historie, der ligge til Grund for en stor Del af Taleren; dog fremdrages ogsaa enkelte Forhold (særlig efter Saxo's Tid), hvor „*aliæ historiæ Danicæ*“ nævnes som Kilden. Hvilke ere da disse? Forinden vi gaa over til Besvarelsen af dette Spørgsmaal, maa det fremhæves, at stammer Taleren fra Johannes Magnus, og har han benyttet historiske Arbejder fra Tiden efter 1510—20, maa han antages at have omskrevet sine Kilder betydeligt for ikke at røbe dens sene Oprindelse, og har derved for sin Samtid saa vel som for os vanskeliggjort den bestemte Paavisning af dem.

Taleren er som bekjendt udgivet paa Latin i Joh. Magnus' „*Gothorum Sveonumque Historia*“¹⁾. Side 761 o. f. omtales de danske Konger fra Christopher I til Christopher II. Det er i meget almindelige og ensartede Udtryk, Taleren giver sin Harme mod dem Luft; nedenstaaende Citat med et Par historiske Enkeltheder tillader os dog at drage nogle Slutninger ved Sammenligning med det tilsvarende Sted i den jyske Krønike²⁾.

Joh. Magnus.

Christophorus secundus . . . nobiles qvippe & proceres regni ita oppressit, atque in ordinem redegit, ut ipsos nihil, aut parum amplius, quam empta mancipia æstimare videretur. Preterea toti plebeie communitati adeo molesta atque intolerabilia tributa imponebat, ut vix nudam carnem turpissimæ seruituti obnoxiam eis relinquere cogitaret. Nec minus seuerus in Pontifices . . . in quorum numero erat Tycho Burglanensis Antistes (S. 762).

Den jyske Krønike.

Christoferus . . . hic nullam iustitiam fecit, sed magis tyrannidem exercuit, veritatem in verbis non habuit, sed nimis lubricus fuit, communitatem graviter talliavit, nobiles indifferenter cepit vel proscripsit, propter quod nullus, quantumcunque sibi fidelis, de se securus erat . . . . Cepit autem Christoferus quendam Tukonem Episcopum Burglanensem (S. R. D. II. 391).

¹⁾ Første Udg. Romæ. 1554. Fol. S. 753—76.

²⁾ Tidligere tillagt Thomas Gheysmer, jfr. Kr. Erslev: Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen, S. 10.

Af Citaterne fremgaar, at det er den jyske Krønike eller mulig en yngre, af denne afhængig Krønike, der er benyttet som Kilde.

Ved Omtalen af Erik Barn er Taleren ikke tilfreds med, hvad Saxo meddeler, men gengiver ogsaa, hvad „ceteræ Danicæ historiæ“ berette, med følgende Ord:

„Ericus fidei Christianæ persecutor, ecclesias desolavit, altaria subvertit, ecclesiarum proventus fisco applicuit, Episcopos occidit, tyrannidem in Gallos et Alemannos exercuit, Cæsarem Ludovicum et Brennonem Brunsvicensem ducem trucidari fecit, Frisiosque ad turpem servitutem et gravissima tributa pendenda coëgit“ (S. 761).

Kilden hertil er ikke den jyske Krønike, der kun har: „Ericus . . . in omnibus probissimus fuit, excepto quod christianos super modum persequebatur, eos proscribendo, spoliando, tormentando“ (S. R. D. II. 345).

Undersøger man de paagældende Steder i de andre Aarbøger, der ere udgivne i Scriptores, vil man derimod finde

Roskildekroniken.

Hericus Puer . . . . mox super Christicolos efferatus. Sacerdotes expulit, Ecclesias claudi precepit. . . . Inde permotus Rex Ingvar cum novem aqvilonis Regibus classem divisit . . . . Quorum pars . . . . Saxoniam invasit, ibique Ducem Brunonem cum decem Comitibus occidit sibi occurrentem, cum quibus duo Episcopi trucidati sunt. Deinde Trajectum oppidum invadunt. . . . Ecclesias sanctas cum fidelibus aut incenderunt aut subverterunt . . . . Tunc Fresia etiam a Danis depopulata est (S. R. D. I. 374).

Ryd-Aarbogen.

Erik Barn. Iste ut regnum Danorum suscepit, multo plura mafecit quam patres ejus in omnibus regnis. Vastavit enim Saxoniam Brun Ducem occidit & XII Comitibus . . . . Theodoricus & Narward Episcopi truncati sunt (S. R. D. 157).

flere Lighedspunkter med Talen, des flere, jo yngre Aarbøgerne ere.

Som man vil se af nedenstaaende Uddrag, er det Petrus Olai, der er fulgt i Talen. Roskildekroniken og Ryd-Aarbogen kunne ikke have været benyttede, da disse savne flere Enkeltheder, der findes hos „Hemming Gad“; at det af de øvrige er Petrus Olai og ikke Esrom-Aarbogen, der er Kilden, fremgaar af, 1) at Talen mangler netop de samme Navne (Theoderic, Narward, Utrecht), som P. Olai har udeladt, 2) at der ifølge P. Olai og „Hemming Gad“ tages „Tribut“ af Friserne, medens Esrom-Aarbogen taler om Plyndring, 3) at hine lade Kejser Ludvig blive myrdet, hvorimod denne lader ham falde i Kampen, at endelig 4) kun P. Olai har „Francia“ svarende til Talens „Galli“.

At Hemming Gad ikke kunde benytte Petrus Olais Arbejder, er selvfølgeligt; men kunde selv Johannes Magnus det? Svaret maa lyde bekræftende. Denne angives nemlig at have skrevet sin Historie 1540 og døde 1544. Hans Landsmand

Esrom-Aarbogen ¹⁾).

Hericus puer . . . . mox ut regum Danorum suscepit, ingenti furore super cristicolas efferatus est, acerdotes Dei expulit & ecclesias laudi precepit . . . . Tunc Saxonia astata est a Danis & Normannis. Brun dux occisus, cum aliis XII Comitibus. Theodericus & Marwath piscopi truncati. Tunc Fresia populata. Trajectum civitas excisa . . . . Lodovicus . . . . victus occuit (S. R. D. I. 229).

Petrus Olai's

Chronica regum Dan. - 1513.

Ericus Puer . . . . mox super christicolos efferatus, eos supra modum persequabatur, rebus & bonis spoliavit, suppliciis affecit, exilio relegavit, sacerdotes expulit, & ecclesias claudi precepit . . Ericus Idus Barn . . plurima mala fecit contra fidem Christi, propter quam vastavit Saxoniam, Brun ducem occidit & XII Comites & duos Episcopos cum multis aliis jugulavit, ecclesias diruit, christianos occidit, juniorem Imperatorem Ludovicum interfeci fecit . . . . In Francia & Sclavia debellavit & vicit omnes civitates, item Frisiam tributariam fecit (S. R. D. I. 113).

¹⁾ Eller „Lundearbogen“, udgiven af Waitz i Nordalb. Studien V. S. 31

og Samtidige, Historieskriveren Olaus Petri (død 1552) vides at have benyttet et af Petrus Olais Arbejder, nemlig *Chronicon Danicum 1268—1523*¹⁾, der for en stor Del kun er en skødesløs Afskrift af den ovenfor citerede Krønike²⁾. Da denne saaledes er ældre end den af Olaus Petri benyttede, er der Intet til Hinder for, at den kan have foreligget Joh. Magnus.

Af det tidligere Citat om Christopher II droges den Slutning, at den jyske Krønike her syntes at være Kilden. Imidlertid vilde det være lidet rimeligt, at Joh. Magnus i Udlandet skulde have haft to forskellige danske Aarbøger for sig, og

¹⁾ Rørdam: Historieskrivningen siden Reformationen. S. 50. Krøniken er udgiven i S. R. D. VI. S. 219—47.

²⁾ At Forholdet er dette mellem de to Krøniker, fremgaar saa at sige af hver af deres Sider. Da imidlertid D. Schäfer i „*Dänische Annalen*“ S. 121 mærkeligt nok synes at anse Krøniken 1268—1523 for ældre end P. Olai's (øvrige) Arbejder, fremdrages her nogle enkelte Bevissteder, valgte i Flæng, idet det samtidig bemærkes, at Krøniken — 1513 findes i P. Olai's haandskrevne Oktavbind (Arnab. Saml. 107), hvor det ses, at den efterhaanden er vokset til sin endelige Form ved en Mængde udførlige Randnoter; Krøniken 1268—1523 findes ikke heri, men er af Ludewig (*Reliquiæ Tom. IX. Pag. 92*) aftrykt efter et Haandskrift paa Universitetsbiblioteket, om hvilket kun vides, at det er brændt 1728 (Birket Smith: *Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728*, S. 77). Aftrykket i *Scriptores* er taget efter Ludewig. Medens S. R. D. I. 135 rigtigt har: „*Parlamento Slaglosie . . . Falsterbodhæ*“, har S. R. D. VI. 229 forvansket de samme Navne til: „*Parlamento Staylosiæ . . . Halsterbõe*“. Til I. 136: „*Gerardum filium Henrici filii Gerardi in Randrus cesi*“, svarer VI. 230 „*Gerardum filium Gerardi occisi in Randerhus*“ (hvor et nødvendigt Led er oversprunget ved skødesløs Afskrivning). I. 138: „*Dux autem Gerardus*“ er i VI. 233 ændret til „*Dum autem Gerardus*“ (hvorved Konstruktionen bliver meningsløs, da der mangler Eftersætning i det Følgende). I. 144: „*Christiernus coronatus est . . . Eodem anno nata est Margaveta*“, gengives VI. 240—41: „*Christiernus coronatur . . . Eodem anno coronata est Margaretha*“ (nata er urigtigt blevet til coronata, da dette Ord bruges umiddelbart før).

Vanskeligheden fjernes ogsaa let derved, at P. Olai ved Omtalen af Kong Christopher ordret følger den jyske Krønike, saa at altsaa Joh. Magnus ogsaa har dette Sted fra P. Olai.

Side 772 o. f. berettes der vidtløftigt og i stærke Udtryk om de Danskes Grusomhed mod Skibbrudne af fremmede Nationer. Til Trods for den af tidligere nævnte Grunde nødvendige Omskrivning kan Forfatterens Hjemmelsmand sikkert paavises, nemlig Cornelius Scepper i hans Christierni secundi ad Lubicensis responsio, 1524, hvori hele Lybekernes Angrebskrift er optaget. Joh. Magnus har udvalgt Partier af begge Skrifter, men har naturligvis med særlig Glæde og fuld Overbevisning om Paalideligheden afskrevet, hvad der fra dansk Side villig indrømmedes med Hensyn til de nævnte Grusomheder.

Overensstemmelsen vil fremgaa af følgende Sammenstilling:

Corn. Scepper.

Lubicenses: Vetus et solitum Theoloneum ab Helsckenor ad Hafniam quinque miliaribus transtulit, coactis nautis eo proficisci dimissis navibus. Ubi ... Sybrehta ... mandatum habuit vectigal extorqvendi. Item nautæ tantisper illic manere cogebantur .... qvo factum est, ut multi nautæ propicium sibi ventum negligere debuerint, nonnulli etiam ea ratione et vitam et naves in mari perdiderint ....

Responsio: ... Ea enim pridem inveterata consuetudo fuit, ut quoties tempestas ingrueret, aliquot rusticorum milia in litora concederent navigantes vestros et periclitantes occisuri bonaque omnia vestra direpturi .... semineces subinde in mare reiicerent, sanos autem indigne interimerent .....

Joh. Magnus.

..... Mercatores omnium nationum ultro citroque navigantes, qvadam belluina feritate dispoliant, vectigalque adeo intolerabile ab eis extorquent .... Immo plerumque accidit, ut totas naves pretiosissimis mercibus onustas occupent, conficta aliqua culpa in naucleros, qui pro magno munere ducunt, si albo baculo in manus dato, vivi abire permittantur.

..... omni tempore in importuosa eorum litora infelicissimos naufragos iactari contingit. .... Dani .. ad eos, qui desperatis omnibus fortunis semimortui iactantur, tam atrocibus animis turmatim adnavigant, ut lupi in agnos ferocius insilire non possent .....

At si forte in litus viui peruenerint, mox ab armata Danorum turba iner-

Corn. Scepper.

Responsio: prius quidquid honorum in littus concesserat, idipsum . . . . . rapiebant, trucidatis nautis, qui ruinis nauium adfixi in littus evadere nitebantur; hæc nullo non die fiebant. (Side R III — S. IV.)

Joh. Magnus.

mes, nudi, semianimes & vix ullas spiritus reliquias habentes captiuantur, cæduntur, trucidantur . . . . . Nec rarum est hoc apud Danos exercitium. Pauci enim dies in singulis annis prætereunt, in quibus hæc militiam in calamitosos non exercent. (Side 772 o. f.)

Side 758 forekommer en Udtalelse, der ikke kan Andet end virke overraskende; den gaar ud paa, at ikke blot den danske Almue, men ogsaa de Adelige i Modsætning til deres svenske Standsfæller leve af meget daarlig Kost „paneque puluerulento & potu adeo insipido uterentur“ („äta swartt och mullefulltt brödh och dricke så osmackeligitt tuntt och dufuitt öll“, som det hedder i den lidt yngre svenske Oversættelse, S. R. S. III. 1. S. 52). Stedet virker overraskende, fordi der ellers ikke foreligger Noget i denne Retning, og Livet og Levemaaden paa de danske og de svenske Herregaarde vel maa antages at have været omtrent ens. Dog kan Hjemmelsmanden hertil formentlig ogsaa paavises; man maa nemlig tage Hensyn til en Ejendommelighed ved Joh. Magnus's Forfatterskab, som Schück ¹⁾ fortræffelig har betegnet saaledes: „tack vare en otrolig förmåga att kombinera lyckades han att fylla luckorna i materialet. Den mindsta notis, som kunde tänkas hafva afseende på Sverge, är nog att sätta hans fruktbara fantasi i rörelse. Alt hvad han visste om t. ex. Fiolmus (Fjolner) var, att denne drunknat i ett mjödkar, men detta magra faktum är tillräckligt att gifva honom anledning till en karaktäristik af „drinkaren“ Fiolmus och dennes utsväfvande hof.“ Nu kendes der fra Historien et enkelt Eksempel paa, at en Svensk paa en dansk Herregaard fik en meget daarlig Beværtning og maatte „friste Livet med salt Øl, sort og grovt Brød og harske Sild“ ²⁾, nemlig — selve Gustav Vasa

¹⁾ Svensk literaturhistoria. I. S. 133.

²⁾ Paludan-Müller: De første Konger af den oldenb. Slægt. S. 416.

under hans tvungne Ophold hos Erik Banner paa Kalø. Paludan-Müller følger her Peder Swarts Gustaf I.s Krönika¹⁾, hvor det hedder (Side 6): „doch behagade honom then spijsning, ther wonkade (nemlige salt ööl och grofft brödh, och härsk sill), så, att han hade endels så gierne waret om halsen, som han leffde i sådane ymke, effter han fast bäter war wan i sitt fädernesland . . . . hwarken maatt eller drick kunde wähl smake, fast han än hade bliffuit bätter spijsadt, än ther skedde“. Det er dog umuligt, at Joh. Magnus kan have sin Viden fra P. Swarts Krönike, ti denne paabegyndtes først 1561, altsaa 17 Aar efter hins Død. Naturligt var det derimod, om de havde fælles Kilde, nemlig Kong Gustavs egen mundtlige Beretning; ti det er denne, der ligger til Grund for Swarts Historie²⁾. For Joh. Magnus maa der have været rig Lejlighed til at høre Kongen fortælle om sine Modgangs-Aar; ti samme Aar, Gustav blev Konge, valgtes Joh. Magnus til Ærkebisp i Upsala, og denne høje Stilling beholdt han til 1526.

Uddragene af Saxos Historie optage henved Halvdelen af Talen; de kunde tænkes at danne dens Grundstamme og virkeligt at skrive sig fra Hemming Gad; men allerede Kall-Rasmussen³⁾ har fremhævet det Usandsynlige deri. Citaterne i Talen hos Johannes Magnus stemme ordret med Christiern Pedersens Udgave og maa derfor i hvert Tilfælde være tagne fra denne; ti i den oprindelige Tale, den Hemming Gad skal have holdt, maatte de vel antages at have været gengivne paa Svensk som alt det Øvrige. Kun én Enkelthed hos Joh. Magnus kunde tyde paa et Kendskab til Saxo ud over det, han kunde faa gennem Christiern Pedersen, nemlig det, at han et Sted⁴⁾ benævner ham Johannes. Her, kunde man tro, alligevel var Noget, der stammede fra Hemming Gad og hans Granskning i de rostockske Codices. Men Joh. Magnus selv giver os Nøglen til en langt simplere

1) Udg. 1870 af G. Klemming.

2) Klemmings Indledning.

3) Geheimearchivets Aarsberetn. I. Tillæg, S. 28 jfr. Rordam: Historieskrivningen. S. 77. Note 1.

4) Side 754.

Forklaring; han siger nemlig i Indledningen til sin Historie¹⁾: „nec dedignatus sum etiam Ericum Upsalensem et Saxonem Danicum, quem Irenicus Joannem Saxonem vocat, in eorum historiis imitari.“ Irenicus, der levede i Heidelberg i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, udgav 1518 en Exegesis historiae Germaniae, i hvilken vor Historieskriver ofte benævnes Saxo Grammaticus, men ogsaa et Par Gange Joannes Saxo Grammaticus²⁾. Havde Joh. Magnus ligeledes truffet dette Navn hos Hemming Gad, var der ingen Grund til i Indledningen særlig at angive som Hjemmel en Forfatter, der var yngre og fremmed for nordiske Forhold. Kilden bliver saaledes her Irenicus³⁾.

I tidligere Angreb paa Talens Ægthed er paavist andre Partier, der kun kunne stamme fra Johannes Magnus, saaledes Citaterne af Krantz's Svecia⁴⁾, Deklamationen mod Indstrømningen af Danske i Sverig⁵⁾ samt utvivlsomme Hentydninger til Blodbadet i Stockholm⁶⁾. Hertil maa kunne føjes Paastanden om, at Skaane er et gammelt svensk Landskab, samt om, at Orkneyerne paa ulovlig Vis bleve pantsatte af Christiern I., idet det ikke er rimeligt, at disse Forhold skulde være bragte paa Bane henholdsvis forinden Gustav Vasas Virksomhed for at erhverve Skaane og Udstedelsen af Frederik I.s norske Haandfæstning⁷⁾.

¹⁾ Side 17.

²⁾ Saaledes S. 111 og 133 i Udgaven 1728. Hanoviae. Fol.

³⁾ Om Navnet hos denne stammer fra Andet end en Misforstaaelse, skal ikke her kunne siges. Mærkeligt er det forøvrigt, at Irenicus paa et andet Punkt viser godt Kendskab til danske Personer og Forhold, nemlig til Korttegneren Claudius Niger og hans Arbejde; som Hjemmelsmand herfor nævner han Johannes Virdung, der „nylig“ havde besøgt Danmark. Ed. Erslev: Jylland, S. 131. Prof. Kr. Erslev har velvillig gjort mig opmærksom herpaa.

⁴⁾ Kall-Rasmussen l. c. og Daae i (Norsk) hist. Tidsskr., 2. Række, 5. Bind, Side 238 o. f.

⁵⁾ Daae, l. c.

⁶⁾ Hildebrand i (Svensk) hist. tidskr. VI. 1886. Side 239.

⁷⁾ Jfr. Allen: De tre nord. Rigers Historie. II. Side 74.

Ialt udgøre de i det Foregaaende fremdragne Partier, som maa tilskrives Joh. Magnus, henved en Snes af de 22 Sider, Talen fylder; og ikke engang de tiloversblevne faa Sider ere gaaede Ram forbi; en Del af dem optages af Udfaldet mod de Danske for deres Tilbøjelighed til Eder og deres Forvanskning af Navne som Jacob til Jeppe, Udgydelser, der af Rørdam¹⁾ fremhæves som Noget, der umuligt kunde stamme fra Hemming Gad. Den samme Dom har Hildebrand²⁾ fældet over de Citater af klassiske Digte, som udgøre en anden, mindre Del.

Sikkert ikke en eneste Realitet i Talen er der levnet, for hvilken man kan give Hemming Gad Æren. Indrømmes det fra den ene Side, at Hemming Gad maaske har holdt en Tale paa det angivne Tidspunkt, maa det af Modparten indrømmes, at vi ikke have en Linie af denne Tale bevaret.

---

¹⁾ Historieskrivningen. S. 77.

²⁾ (Svensk) historisk tidskrift l. c.